

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-29>

УДК 336.131

Ганна ЛІХОНОСОВА

Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

<https://orcid.org/0000-0001-6552-8920>

e-mail: a.likhonosova@gmail.com

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО НІВЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЕКОНОМІКИ¹

У статті актуалізовано проблему самостійної організації суб'єктів господарювання в умовах турбулентності економіки, мінливого зовнішнього середовища функціонування та непередбачуваного інформаційного простору, що відбувається паралельно з розвитком процесів соціалізації економіки заради задоволення матеріальних, культурних, духовних потреб суспільства. Охарактеризовано факт перебування економіки України в стані турбулентності через динаміку показників міграційного руху населення та державного боргу. Охарактеризовано розвиток подій угоди «Вашингтонського консенсусу», яка передбачала лібералізацію торгівлі, прямих іноземних інвестицій і приватизації та її вплив на валютні позиції та експортний потенціал провідних економік світу. Наголошується, що фактор масштабного державного боргу стане одним з бар'єрів для швидкого зростання економіки після війни. І проблему державного боргу уряд пропонує вирішувати у період післявоєнного відновлення, коли діалог із кредиторами про списання боргу буде занадто важким. Прогнозується, що реалії переміщують Україну у точку біфуркації і реальний вихід з системної кризи, можливий завдяки якісній зміні її провідної ідеї – представлення на фінансовому ринку, побудови архітектоніки нових цільових орієнтирів, які формують нову векторну спрямованість розвитку для пошуку позитивних синергетичних ефектів.

Ключові слова: соціально-економічне відторгнення, турбулентність економіки, державний борг, теорія складних систем, ентропія розвитку.

Ganna LIKHONOSOVA

National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute"

GEOECONOMIC FRAGMENTATION: LIKELIHOOD OF GLOBAL FINANCIAL RECESSION AND ANALYSIS OF BANKING RISKS IN UKRAINE

The article was prepared as part of the scientific study "Mechanism of levelling socio-economic rejection of the population of Ukraine in conditions of economic turbulence."

The article updates the problem of independent organization of business entities in conditions of economic turbulence, a changing external environment of functioning and an unpredictable information space, which occurs in parallel with the development of processes of socialization of the economy to meet the material, cultural, and spiritual needs of society. It is assumed that the main characteristic of the self-organization of the enterprise is the ability for continuous self-improvement with a continuous increase in production efficiency. Turbulence in the socio-economic system is caused not only by economic, but also non-economic reasons, in particular, demographic, ecological, technological factors, military conflicts. The fact of being in a state of turbulence due to the dynamics of indicators of population migration and public debt is characterized. The author's vision of methodological configurations and models of innovative interaction of business entities in accordance with the conditions of global challenges is presented.

The development of the "Washington Consensus" agreement, which provided for the liberalization of trade, direct foreign investment and privatization, and its impact on the currency positions and export potential of the world's leading economies is characterized. It is emphasized that the basis of multivariability is the passage of the system through bifurcation points, exits of the system from the state of homeostasis, transition of the system into an unbalanced state. It is at the point of bifurcation that the search for a new path takes place, the implementation of one of many possible options. It is predicted that the realities will move Ukraine to the point of bifurcation and a real exit from the systemic crisis is possible thanks to a qualitative change in its leading idea - representation on the financial market, construction of the architecture of new target orientations, which form a new vector direction of development in search of positive synergistic effects. Ensuring this is possible on the basis of the use of a synergistic paradigm of development, volitional vector definition of the goal, the methodology of information-synergistic meaningful analysis and management technologies based on forecasting, scenario modelling, strategic planning, which are a mechanism of state-building management and the construction of a future socio-economic foresight for Ukraine.

Keywords: socio-economic rejection, economic turbulence, public debt, theory of complex systems, entropy of development.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Побудова в Україні правової, демократичної, соціальної держави – стратегічний напрям діяльності державних владних установ, населення, громадських організацій та підприємницьких структур всіх форм власності. Загальнодержавна мета побудова соціальної держави активізує проблему розвитку людського капіталу, сприяє виникненню нових соціально-економічних відносин та орієнтації підприємництва на шлях самостійного обрання подальшої лінії поведінки за умов постійних структурних перетворень. Все це

¹ робота виконана у тому числі завдяки іменній стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2023 рік.

актуалізує проблему самостійної організації підприємств в умовах турбулентності економіки, мінливого зовнішнього середовища функціонування та непередбачуваного інформаційного простору, водночас з розвитком процесів соціалізації економіки заради задоволення матеріальних, культурних, духовних потреб суспільства.

На сьогоднішній день поняття турбулентності закономірно перейшло із сфери знань газодинаміки, механіки, газу або плазми до використання в тих суспільно-економічних процесах та складних системах, поведінка яких не підлягає лінійному прогнозуванню, а більш схильна до стохастичного та хаотичного руху. У загальному вигляді під турбулентністю розуміють явище самоорганізації, в результаті якого відбуваються регулярні або нерегулярні (хаотичні) переходи від хаосу до порядку і навпаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед українських дослідників, котрі займалися аналізом використання інструментів теорії складних систем, можна виділити Сімакова К. [1], Решетило В. [2], та ін. Аспекти поведінки населення в умовах синергетичності соціальної системи охарактеризовано в авторських дослідженнях [3] та ін. Проте сучасні тенденції біфуркаційного розвитку соціально-економічної системи актуалізують необхідність аналізу та узагальнення наукових напрацювань, що присвячені досліджуваній темі, що й зумовило мету цієї роботи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість досліджень у галузі турбулентності економіки та теорії складних систем, вагомий внесок учених у дослідження видів та ефективності шляхів обрання соціально-економічного розвитку, сьогодні з'являються нові проблеми у сфері соціально-економічної політики, різних варіантів проявів відторгнення, що пов'язані із поширенням нових ризиків, вірогідності виникнення світової фінансової рецесії та впровадженню нових важелів регулювання в умовах фінансово-економічної кризи в Україні.

Формулювання цілей статті

Метою статті є застосування теорії складних систем та системного підходу до розробки шляхів нівелювання соціально-економічного відторгнення у мовах турбулентності економіки завдяки врахуванню принципів ентропійних та біфуркаційних можливостей розвитку соціально-економічних систем.

Виклад основного матеріалу

Турбулентність можна розуміти і як складну траєкторію розвитку світової (тера-мега економіки), національної економіки (макроекономіки) чи окремої фірми (мікроекономіки) в процесі трансформацій. Турбулентність означає крайню ступінь нестабільності глобальної економічної системи і національної економіки, коли існує найбільша ймовірність досягнення точки біфуркації або зламу [2]. В умовах економічної турбулентності порушується традиційна логіка і послідовність багатьох економічних процесів.

Проте турбулентність в соціально-економічній системі викликають причини не тільки економічного, але і неекономічного характеру, зокрема, демографічні, екологічні, технологічні фактори, військові конфлікти. В умовах економічної турбулентності підвищується ентропійність як міра хаотичності і міра невизначеності розвитку в даних умовах.

Для України факт перебування в стані турбулентності наразі беззаперечний. Як зазначає Центр економічної стратегії [4] є ймовірність, що в Україну не повернуться до 3,3 млн тих, хто покинув країну через військові дії. Якщо такий прогноз виправдається, то неповернення українців матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити до 7% свого ВВП щороку.

Також значним фактором каталізації стану турбулентності є часи життя в борг. Стають банкрутами не лише певні суб'єкти господарювання, а й навіть окремі держави. Зокрема, річний рівень інфляції в Аргентині сягнув тридцятирічного максимуму і перевищив 100% [5]. Будь-які внутрішні та зовнішні грошові запозичення, взяття в борг у міжнародних банків, державних і недержавних фондів, міжнародних фінансових організацій, перманентна реструктуризація боргів державних підприємств – все це різні сторони існування в борг на майбутнє (Журавлева, 2013). Однак, що цікаво, найбільші економіки світу, такі як США, Японія та ряд країн ЄС мають найбільші величини державного боргу. Наприклад, в США співвідношення державного боргу до обсягів ВВП на 2022 рік складало понад 129% [6]. З 1966 по 2020 рік середньорічний приріст державного боргу США становив 8,3%, а номінального ВВП – 6,3% (рисунок 1). У квітні 2022 року співвідношення федерального боргу та ВВП країни досягло 129% порівняно зі 107% на кінець 2019 року, досягнувши на січень 2023 р. суми понад 33 трлн дол. [6].

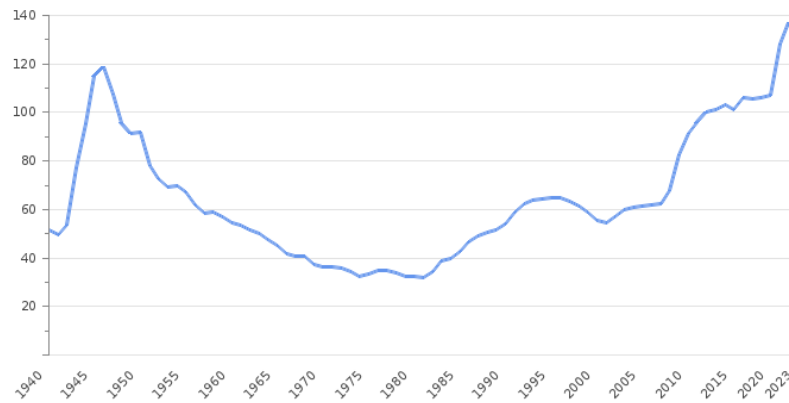

Рис. 1. Співвідношення федерального боргу США до ВВП, %

Джерело: Макроекономічна статистика: США, 2023 р. [6]

Звертає на себе увагу ще одна найпотужніша економіка світу – Японія, де співвідношення державного боргу до ВВП країни становить понад 260%. (рисунком 2) [7]. Загальний розмір боргових зобов'язань Японії перевищує 48 трлн дол США.

Валовий зовнішній борг України на липень 2023 р. становив майже 42 млрд \$, збільшившись з початку року на 19,4%, тобто майже на 8 млрд \$ (рисунком 3). Відносно ВВП обсяг боргу України з 31 грудня 2021 до 31 грудня 2022 року зріс більш, ніж на 60% [8].

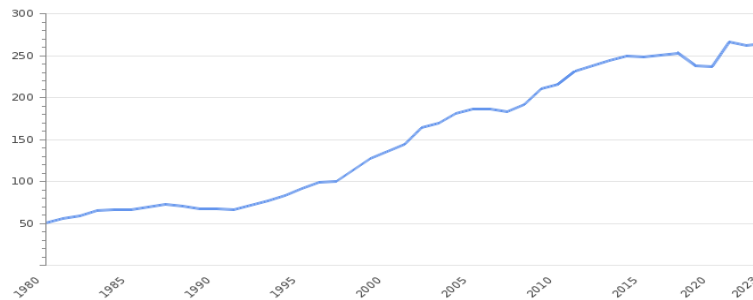

Рис. 2. Співвідношення державного боргу Японії до ВВП, %

Джерело: Макроекономічна статистика: Японія, 2023.

Заклали підґрунтя для такого розвитку подій угода «Вашингтонського консенсусу», погоджена в 1990 р. [9]. Відповідна угода передбачала низку правил економічної політики для державних урядів. Документ мав на меті відхід держав від командної моделі економічного розвитку та прийняття ними принципів економічної політики більшості розвинених держав.

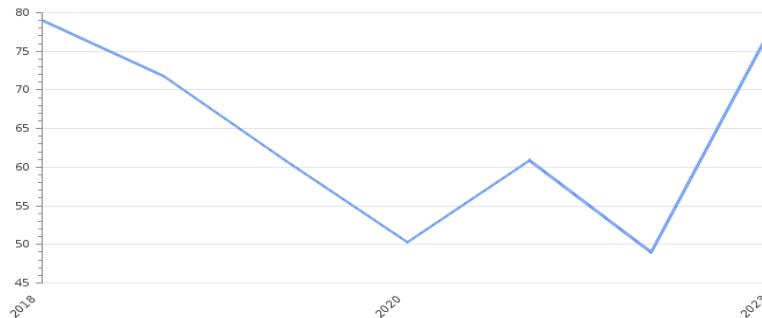

Рис. 3. Співвідношення державного боргу України до ВВП, %

Джерело: Макроекономічна статистика: Україна, 2023 р. [8]

Йшлося про принципи, які, відображали загальну позицію адміністрації США, головних міжнародних фінансових організацій – МВФ та Світового банку, а також провідних американських аналітичних центрів. Їхні головні офіси знаходилися у Вашингтоні — звідси і термін «Вашингтонський консенсус» [9]. Отже, угода передбачала лібералізацію торгівлі, прямих іноземних інвестицій та приватизації.

Проте, історичний аналіз динаміки та джерел розвитку соціально-економічних відносин показує, що високорозвинені країни здобули свій капітал, використовуючи методи, які сьогодні практично повністю заборонені тим самим Вашингтонським консенсусом. Саме таку модель прагне зараз реалізувати уряд України.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Епоха турбулентності для України має не тільки негативні і руйнівні прояви. Сама теорія складних систем підкреслює, обов'язковість паралельних позитивних процесів, пов'язаних із синергетичними, необхідними для подальшого розвитку, напрямів. Таким чином, враховуючи закони турбулентної ентропійної логіки, необхідно спиратися не на одну траєкторію розвитку соціально-економічної системи, а на сукупність найімовірніших сценаріїв розвитку, враховуючі й ті, що малоімовірні. У будь-якому разі, фактор такого масштабного державного боргу стане одним з бар'єрів для швидкого зростання економіки після війни. І проблему державного боргу щосили тягнуть крізь час війни, втягуючи їх у період післявоєнного відновлення, коли ніхто не дозволить вести діалог із кредиторами про списання боргу. Є загроза, що Україна на той час випаде з фокусу міжнародної уваги, тому розраховувати на преференції у цьому питанні буде досить складно.

Отже, сьогоденні реалії переміщують Україну у точку біфуркації і реальний вихід з системної кризи можливий завдяки якісній зміні її провідної ідеї – представлення на фінансовому ринку, побудови архітектоники нових цільових орієнтирів, які формують нову векторну спрямованість розвитку для пошуку позитивних синергетичних ефектів. Забезпечення цього можливе на основі використання синергетичної парадигми розвитку, вольового векторного визначення мети, методології інформаційно-синергетичного змістовного аналізу та технологій управління на підставі прогнозування, сценарного моделювання, стратегічного планування, що являють собою механізм державотворчого управління і конструювання майбутнього соціально-економічного форсайту для України.

Література

1. Сімаков К. Організаційна структура управління підприємства в період трансформації економіки. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». 2002. № 24 (1). С. 152–154.
2. Решетило В. П. Економічна синергетика реалізації ринкового потенціалу інституціональних систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.01.01 «Економічна теорія». Харків, 2006. 34 с.
3. Druzhynina V., Likhonosova G., Lutsenko G. Assessment welfare of the population in the synergetic system of socio-economic exclusion. 2018. Marketing and Management of Innovations. № 2. P. 54–68.
4. Михайлишина Д., Самойлюк М., Томіліна М. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. Аналітична записка, 2023. 120 с.
5. Pozzebon S. Argentina's inflation rate tops 100% for the first time in three decades. Financial Times. 2023. <https://www.ft.com/content/acca94f3-6bad-4832-94fc-563865d4e241>
6. Макроекономічна статистика: США (2023). Державний борг ВВП США. Биржевий портал № 1. Take-profit.org. <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/united-states/>
7. Макроекономічна статистика: Японія (2023). Державний борг ВВП Японія. Биржевий портал № 1. Take-profit.org. <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/japan/>
8. Макроекономічна статистика: Україна (2023). Державний борг ВВП Японія. Биржевий портал № 1. Take-profit.org. <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/ukraine/>
9. Ананьин О. И., Хаиткулов Р. Г., Шестаков Д. Е. Вашингтонский консенсус: пейзаж после битв. Мировая экономика и международные отношения. 2010. № 12. С. 15-27.

References

1. Simakov K. Orhanizatsiina struktura upravlinnia pidpriemstva v period transformatsii ekonomiky. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». 2002. № 24 (1). S. 152–154.
2. Reshetylo V. P. Ekonomichna synerhetyka realizatsii rynkovoho potentsialu instytutsionalnykh system : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ekon. nauk : 08.01.01 «Ekonomichna teoriia». Kharkiv, 2006. 34 s.
3. Druzhynina V., Likhonosova G., Lutsenko G. Assessment welfare of the population in the synergetic system of socio-economic exclusion. 2018. Marketing and Management of Innovations. № 2. P. 54–68.
4. Mykhailyshyna D., Samoiliuk M., Tomilina M. Bizhentsi z Ukrainy: khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? Finalnyi zvit. Analychna zapyska, 2023. 120 s.
5. Pozzebon S. Argentinas inflation rate tops 100% for the first time in three decades. Financial Times. 2023. <https://www.ft.com/content/acca94f3-6bad-4832-94fc-563865d4e241>
6. Makroekonomichna statystyka: SShA (2023). Derzhavnyi borh VVP SShA. Byrzhvoi portal № 1. Take-profit.org. <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/united-states/>
7. Makroekonomichna statystyka: Yaponiia (2023). Derzhavnyi borh VVP Yaponiia. Byrzhvoi portal № 1. Take-profit.org. <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/japan/>
8. Makroekonomichna statystyka: Ukraina (2023). Derzhavnyi borh VVP Yaponiia. Byrzhvoi portal № 1. Take-profit.org. <https://take-profit.org/statistics/government-debt-to-gdp/ukraine/>
9. Ananyn O. Y., Khaytkulov R. H., Shestakov D. E. Vashynhtonskyi konsensus: peizazh posle bytv. Myrovaia ekonomyka u mezhdunarodnye otnosheniya. 2010. № 12. S. 15-27.